

A NAGYSZENTJÁNOSI MÉNES KISBÉRI FÉLVÉR MÉNESKÖNYVBEN NYILVÁNTARTOTT ÉLŐ KANCACSALÁDJAI

BAKLER MIKLÓS – PONGRÁCZ LÁSZLÓ

ÖSSZEFOGLALÁS

A kispéri félvér a hagyományos magyar lófajták közé tartozik és egyik ismert tenyészet az egykori Nagyszentjánosi Állami Gazdaságban volt. A kispéri félvér méneskönyv kancaoldalról történő 2008. január 1-i lezárását követően ezért arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a mai állományon belül mekkora az eredeti nagyszentjánosi, illetve a nagyszentjánosi ősökre visszavezethető egyedek aránya, valamint hogy ezen leszármazottak mennyiben állják az összehasonlítást, illetve a versenyt itthon, esetleg külföldön.

A korabeli eredeti források (méneskönyv és az éves beszámolók), a Kispéri és Gidrán Lótenyésztő Országos Egyesület adatbázisa (ménkatalógus 2002-től 2008-ig, kancaregiszter 2006–2008-ig és a 2003-ban kiadott méneskönyv), a területi bajnokság, illetve az országos versenyek eredménylistáinak elemzése alapján megállapítottuk, hogy a 20 nagyszentjánosi családalapító kanca közül 8-nak vannak ma is élő, és a fajtatenyésztő egyesület által nyilvántartott leszármazottai. Ezek az 1., 2., 5., 7., 11., 13., 18. és 19. számú családok. Az utódok száma, a fajtatenyésztő egyesület nyilvántartása alapján, napjainkban mintegy 130 egyedre tehető, melyből közel 60 kanca, illetve 14 fedezőmén járul hozzá a mai kispéri félvér állományhoz. Az állomány tenyész- és sporteredményeit értékelve megállapítható, hogy a kancáik jelentős tulajdonsága volt a kitűnő szaporaság. A ménes egyedei a területi bajnokságok versenyén szép eredményeket értek el, illetve értékes helyezéseket szereztek országos – és néha nemzetközi – versenyeken is. Kiemelendő, hogy a lovak mennyire sokoldalúak voltak. Jellemzőjük volt a könnyű kezelhetőség és fontos értékmérőjük volt a keménység, a megfelelő szervezeti szilárdság.

Az elkövetkező évtizedekben tehát a fajta tenyésztőinek azt a nehéz, de nem lehetetlen feladatot kell megoldania, hogy építve a fajta jó hírét megalapozó kívánatos tulajdonságokra, a sportcélú használatához szükséges tulajdonságokat, így a mozgást és az ugróképességet oly módon javítják, hogy a hagyományos tenyésztési szabályzattól, illetve elvektől nem szakadnak el.

SUMMARY

Bakler, M. – Pongrácz, L.: LIVING FAMILIES OF THE NAGYSZENTJÁNOSI STUD IN THE KISBÉRI WARMBLOOD STUDBOOK

The called "kispéri warmblood" is one of the traditional Hungarian horse breeds, and a known stud belonged to the Nagyszentjános Cooperative State Farm. After closing the stud book on the maternal side on January 1st 2008, the aim of this work was to estimate the ratio of horses and the descendants of the Nagyszentjános Stud registered today in the kispéri warmblood stud book, and to evaluate the traits and values of these horses in Hungary and, where applicable, abroad.

Studying the contemporary original sources (stud book and yearly reports), the database of the Kispéri and Gidrán Horse Breeders Association (sire list from 2002–2008, the stud book edited in 2003 and yearly mare register from 2006–2008), as well as the results of regional and national competitions, we could conclude that 8 out of 20 foundation mares still have living progenies registered in the stud book of the breed. These are the families No. 1, 2, 5, 7, 11, 13, 18 and 19. Presently, there are approximately 130 horses, 60 mares and 14 sires that belong to the kispéri breed. Focusing on the characteristics and traits of the stock, it can be concluded that mares had good reproduction results and the representatives of the stud got many valuable competition results on the regional, national and sometimes international level. Additionally, horses were so-called "multipurpose", easy to ride and/or drive, but with high endurance.

During the next decades, breeders have to solve a difficult, but possible, task: based on the desirable traits of the stock, the presently required movement and jumping ability of this breed should be improved using traditional breeding methods and systems.

BEVEZETÉS

Napjainkban a globalizáció, a nemzetközi integráció és a nemzeti értékek megőrzésére való törekvések egyidőben figyelhetők meg. E folyamatok következtében a kis létszámú hagyományos fajták megítélése a piac szemszögéből nézve meglehetősen ingadozó (Németh, 2002; Vajda 2002). Demeter (2002), valamint Szabó és mtsai (2002) megállapításai szerint a gazdasági versenyben egyre szűkül a tenyésztett fajokon belül a fajtaválaszték, illetve a korszerű tenyésztési módszerek alkalmazásának alapfeltétele a nagy állatállomány. Erre a „veszélyre” Dohy már 1979-ben felhívja a figyelmet. Mindennek eredményeként a genetikai variabilitás csökken, illetve az új fajták előállításához szükséges genetikai alap veszélybe kerül (Bodó, 1991 és 2001). A probléma széles körű elemzése alapján Horn (2002) a ló (valamint a juh, lúd, nyúl, hal, méh, nagyvad és részben a húsmarha) tenyésztése során nagyobb teret lát a nemzeti tenyésztési programok fenntartására és erősítésére, míg a tej-, a sertés-, brojlercsirke- és a pulykahús-termelés, valamint a tojástermelés igen erős globális versenynek kitett ágazatok. E két csoport megkülönböztetése azért is indokolt, mert a működésük feltételeit meghatározó közgazdasági-pénzügyi-szociális és egyéb szabályzó rendszerek kialakítása is eltérő célokat, illetve forrásokat határoz meg. Mihók (2002a) szerint a magyar fajták fenntartása mellett szólnak kultúrtörténeti érvek, a táj- és természetvédelem fontossága, az idegenforgalomhoz köthető lehetőségek kiaknázása, keresztezési programokban történő hasznosíthatóság, továbbá élelmiszerbiztonsági és táplálkozásbiológiai megfontolások, valamint piaci érdekek (hungaricum) és az életminőség javítását célzó törekvések.

A nagy teljesítményű egyedek iránti igény átalakította Európa lófajtáit. Az azonos tenyészcél és használat, az azonos tenyésztéstechnika és nemesítő partnerek alkalmazása a fajták között eredendően meglévő fenotípusos és genetikai különbségeket csaknem megszüntette; Európa lófajtái megjelenésükben és származásukban hasonlónak váltak. Ennek következtében egyre nagyobb értéket képviselnek azok a fajták, amelyek a ma egyeduralkodóvá váló világfajtáktól elkülönülnek (Bodó, 2002; Hecker, 2002; Mihók, 2002b). Napjainkra a kisbéri ló tenyésztése során is előtérbe kerültek a sportlóval szemben megfogalmazott követelmények, ám a méneskönyv kancaoldalról történő lezárásával a tenyésztők kifejezésre juttatják a fajta származásából fakadó egyediségét is.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A modern kutatási módszerek alkalmazásának eredményeként ma már nyilvánvaló bizonyítékokkal alátámasztott tény az a régtől ismert megfigyelés, miszerint a lótenyésztés eredményességét az alkalmazott mén tulajdonságai, illetve örökítőkéességük mellett legalább akkora mértékben befolyásolja a kancaállomány minősége. „Az ősanák kiváló tulajdonságai adták az alapját a mai lóanyagunknak, tehát a pontos törzskönyvi feljegyzésekkel rendelkező ménesek kezdeti anyagának ismerete a törzsfejlődésnek érdekes adatait tárja elénk.” – érvel Hámori (1934) a kisbéri ménes kancacsaldjainak eredetét kutató munkájának bevezetőjében. A kiváló kancaanyag tehát hosszú időre biztosítja az eredményes

tenyésztést, függetlenül attól, hogy zárt vagy nyitott-e az adott fajta méneskönyve (Kovácsy és Monostori, 1892; Döhrmann, 1922; Bodó és Hecker, 1992; Pataki, 1997; Mihók 2002b, Bakler és Pongrácz, 2007).

Az egykori híres ménesekben, így Kisbéken is hangsúlyt helyeztek az értékes kancacsaládok fenntartására. A családtenyésztés eredményeként felnevelt tenyészállatok pedig a kombinációs- és sorozatpárosítással – Kisbéken leginkább angol telivér ménék után – igen homogén és értékes ivadékokat adtak (Pongrácz, 2005). Wrangel (1893) szerint 1890-ben a Kisbéken sorolt 136 angol félvér anyakanca 27 apától származott, átlagosan tehát 5 tenyészkanca került a ménesbe egy-egy mén után. A sor élén álló Ostreger xx 18 beállított kancautódánál anyai nagyapaként 4 esetben Cambuscan xx található (ennek összesen 9 lánya sorolt anyakanca), majd 2–2 esetben Furioso V, Polmoodie xx és Wilsford xx következnek (7, 2 és 0 sorolt lányuk anyakanca), míg az egy unokával szereplő ménék közül ki kell emelni Bois Roussel xx és Palestro xx nevét, melyeknek 1890-ben 14, illetve 6 kancautóduk volt sorolt törzskanca Kisbéken. Mindezt az 1853-ban alapított ménes egy rendkívül kevert állományból kiindulva érte el, hiszen az alapító kancák között volt percheron, mecklenburgi, norfolki, arab és angol háttérű egyaránt (Wrangel, 1893, Tóth, 1928; Hámori, 1934, Ócsag, 1989). Ezek közül Tóth 1928-ban 33 élő kancacsaládról számol be, melyekben Hámori (1934) adatai szerint is meghatározó volt az arab vér.

A ma – többségében néhány kancás kistenyésztők kezén – fellelhető kisbéri félvér tenyészanyagot a történelem viharai a nehézségekkel párhuzamosan gyarapították is, részben az egyezményes ménesekből, részben az egykori tájfajtákból építkező ún. népies forrásokból, illetve a XX. század második felében működő, kisbéri tenyészírányt követő – szintén népiesnek nevezhető – ménesek, köztük a nagyszentjánosi állományából (Ócsag, 1989; Pataki, 1997; Mihók, 2000; Jónás, 2005; Bakler, 2008). Mindez azért volt lehetséges, mert a fajta tenyésztése során a legutóbbi időig gyakorlatilag nyitott törzskönyvezés zajlott, azaz a küllemi és használati érték (valamint a származás) szempontjából megfelelő egyedek a fajtát gazdagíthatták. Ennek eredményeként a kisbéri félvért ma sokoldalú, „univerzális” lófajtának tekinthetjük, melynek néhány tehetséges egyede elsősorban a fogathajtásban, militaryban, de még a díjugratásban is akár a nemzetközi szintig juthat (Mihók és mtsai, 2001; Novotni, 2003; Pataki, 2003; Pongrácz, 2003; Novotni, 2005ab). A Kisbéri és Gidrán Lótenyésztő Országos Egyesület vezetése és tagjai tehát a származásra, továbbá a teljesítményre valamint küllemre vonatkozó törzskönyvi információk (kancaregiszter illetve méneskönyv, ménlista) birtokában képet alkothatnak az állomány vélt vagy valós genetikai értékéről, ugyanakkor magyarázatot kaphatnak az egyedek használati tulajdonságaira vonatkozóan is.

2008. január 1-én a Kisbéri és Gidrán Lótenyésztő Országos Egyesület kancoldalról lezárta a méneskönyvet, így a nemesítőként szóba jöhető fajták egyedei – elsősorban az angol telivér, az angloarab és az arab – ezután csak apai oldalról kerülhetnek a fajtába (kivéve a küllemi- és mozgásbírálaton legalább másodosztályú minősítést elért angol telivér kanca, mely továbbra is felvehető a méneskönyvbe, amennyiben vele a tenyésztési szabályzatnak megfelelő félvértenyésztést folytatnak). Ennek kapcsán arra a kérdésre kerestük a választ, hogy a mai kisbéri félvér állományon belül mekkora az eredeti nagyszentjánosi, illetve a nagyszentjánosi ősökre visszavezethető egyedek száma, valamint hogy ezen le-

származottak mennyiben felelnek meg a mai elvárásoknak; mennyiben állják az összehasonlítást, illetve a versenyt itthon, esetleg külföldön. Munkánk eredményeként – a korabeli eredeti források alapján – lehetőség nyílik a mai méneskönyv téves bejegyzésen alapuló hibáinak korrigálására is.

ANYAG ÉS MÓDSZER

Elsőként a korabeli eredeti források (méneskönyv és az éves beszámolók) alapján összeállítottuk a ménes kancacsaládjait, majd a Kisbéri és Gidrán Lótenyésztő Országos Egyesület adatbázisa (ménkatalógus 2002-től 2008-ig, kancaregiszter 2006–2008-ig, illetve a 2003-ban kiadott méneskönyv) alapján a kancacsaládok kiegészítése következett, egészen napjainkig. Ezután került sor a versenyeredmények elemzésére, leginkább a területi bajnokság fordulói, néha az országos eredménylisták, illetve az éves értékelések és beszámolók alapján, melyekből egy példány mindig az Országos Lótenyésztési Felügyelőséghez, egy példány a nagycenki méntelephez került, egy pedig a gazdaságnál maradt Nagyszentjánoson.

EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELES

A Nagyszentjánosi Állami Gazdaság a hagyományos lótenyésztő gazdaságok közé tartozott. Megalakulásától kezdve – 1949-től – egészen 1989-es felszámolásáig, mindig folyt a gazdaságban lótenyésztés és csikónevelés. A gazdaság célja az volt, hogy a hazai lovassport részére megfelelő minőségű sportlovakat állítsanak elő úgy, hogy kipróbálás után lehetőleg a legjobbakat tartják vissza saját részre. 1971. őszén elnyerték a törzstenyésztési címet (magyar félvér), majd eredményeik alapján, 1974-ben a – nem kiemeltként kezelt – ménest átsorolták sport típusú magyar félvér tenyészetnek. Közben a ménes szisztematikusan készült arra, hogy kisbéri félvér törzstenyészet legyen. Ennek érdekében számos angol telivér kancát vásároltak, a gazdasági típust képviselő tömegesebb kancákat pedig angol telivér ménekkel finomították, hogy a kisbérihez közel álló tenyészanyagot nyerjenek, mindemellett lovaik tömegesek, jó megjelenésűek, elegánsak és nemeseek legyenek.

Az 1. táblázatban a családalapító kancák fontosabb adatai láthatóak. A táblázatból első pillantásra kitűnik 4930 Bőszénfa-25 és 5269 Bőszénfa-52 neve. Előbbinek 5, míg utóbbinak 3 családalapító kancautóda volt. Ugyanakkor a ma élő kancacsaládok alapítóinak apai származása vegyesebb képet mutat, az előbbi ménnek (2, illetve 1 családalapító) mellett még 5 különböző név szerepel. Az alapítók közül nem mindegyik kanca volt besorolva törzskancának, így nyilvántartásuk a ménesi törzskanca szám helyett a megyei törzskanca szám, illetve a bélyegzés kori csikószám alapján történt.

A 2. táblázat, a 20 családba sorolt törzskancák, valamint ezek utódainak számát szemlélteti a ménes működésének időszakában. Megfigyelhető, hogy vannak köztük népesebb – pl. 1., 2., 3. – és kisebb létszámú – pl. 12., 14., 15., 16., 20. – családok, melyeket grafikusán ábrázolva ismertet Bakler (2008). A ménes törzs-

1. táblázat

A nagyszentjánosi ménes családalapító kancái

Család (1)	Alapító (2)	Szül. év (3)	Apja neve (4)
1.*	3607 Sári		1305 Döbrököz
2.*	6. Nagyszentjános Jelző	1962	4930 Bőszénfa-25
3.	72 Dáma Sármány		2532 Makó-4
4.	910 Buzgó		693 Hódmezővásárhely
5.*	18. Nagyszentjános Olcsó	1965	5269 Bőszénfa-52
6.	33. Nagyszentjános Gyöngyvirág	1958	2898 Prágmajor Orpheus
7.*	2. Nagyszentjános Gálya	1957	3841 Jánk-1
8.	5. Nagyszentjános Janka	1962	4930 Bőszénfa-25
9.	8. Nagyszentjános Játék	1962	4930 Bőszénfa-25
10.	16. Bana Omega	1965	5269 Bőszénfa-52
11.*	23. Sokorópátka Orkán	1966	4930 Bőszénfa-25
12.	50. Bágyogszovát Nimfa	1967	3806 Parragpuszta
13.*	24. Nagyszentjános Rekettye	1967	4561 Kisbérapati
14.	26. Rábapordány Szívárvány	1968	3806 Parragpuszta
15.	27. Felpéc Szomjas	1968	4930 Bőszénfa-25
16.	17. Nagyszentjános Okos	1965	5269 Bőszénfa-52
17.	1022 Cili-2	1953	69 Cegléd-1
18.*	63. Tarnavölgye Szibill	1969	3467 Székkutas
19.*	61. Kóny Széplak	1975	5532 Széplak I-7
20.	74. Szimfónia	1971	Némó kapitány xx

*élő kancacsalád (living family)

Table 1.: Broodmares at the Nagyszentjános Stud that founded a family
family (1), founder (2), born (3), sire (4)

kancái egészen jó szaporulati eredményeket értek el, mely kedvezett a kancacsaládok kialakulásának. Így pl. 7 csikója volt 11 kancának, illetve volt olyan egyed, melynek 12 utóda született. A 81 sorolt törzskanca közül a máig fennmaradt 8 kancacsaládba tartozott 42 egyed, míg a ménes működésének időszakában a 316 egyed közül 148 tartozott a 8 élő kancacsalád valamelyikébe. Az állománynak tehát közel felét a ménes fennállása alatt is a máig élő 8 kancacsalád tagjai alkották. 1969-től folyamatosan emelkedett az évenként született csikók száma, majd 1973-tól stagnált, 1982-től pedig erőteljes csökkenés tapasztalható. A legtöbb csikó, a vizsgált időszakon belül, 1975-ben és 1981-ben, míg a legkevesebb 1969-ben született. Havonként vizsgálva az ellések számát megfigyelhető, hogy a legtöbb csikó márciusban és áprilisban született. Mivel a ménesben – a lehető legjobb szaporulati eredmények elérése érdekében – gyakorlat volt az őszi fedeztetés, így jelentős számú szopós csikót neveltek ősszel és télen.

Az 1. ábra a ménesbe sorolt törzskancák megoszlását szemlélteti apák szerinti bontásban. Jól látható, hogy törzskanca ivadékaival arányaiban kitűnik a két angol telivér mén, 136 lbsen xx és 504 Szikrázó xx. Meghatározónak tekinthetjük még az 5953 Nagyszentjános-32 nevű fedezőmént, mely a ménes saját tenyésztése és szintén jelentős hatást gyakorolt a ménes állományára (apja az 5269

2. táblázat

A törzskancák, illetve utódaik száma nemenként az egyes családokban 1989-ig

Család (1)	Törzskancák (2)	Kancák (3)	Mének (4)	Összesen (5)
1.*	7	14	9	23
2.*	9	19	18	37
3.	11	23	21	44
4.	3	8	8	16
5.*	7	12	12	24
6.	4	10	18	28
7.*	3	5	6	11
8.	3	6	4	10
9.	3	6	11	17
10.	3	5	1	6
11.*	4	7	4	11
12.	2	5	4	9
13.*	6	11	6	17
14.	2	5	4	9
15.	1	4	3	7
16.	2	5	4	9
17.	3	4	4	8
18.*	3	8	4	12
19.*	3	9	4	13
20.	2	3	2	5
Összesen (5)	81	169	147	316

*élő kancacsalád (living family)

Table 2.: Number of male and female progenies according to families till 1989 family (1), broodmare (2), mare (3), stallion (4), total (5)

1. ábra: A ménesbe besorolt törzskancák megoszlása apák szerint

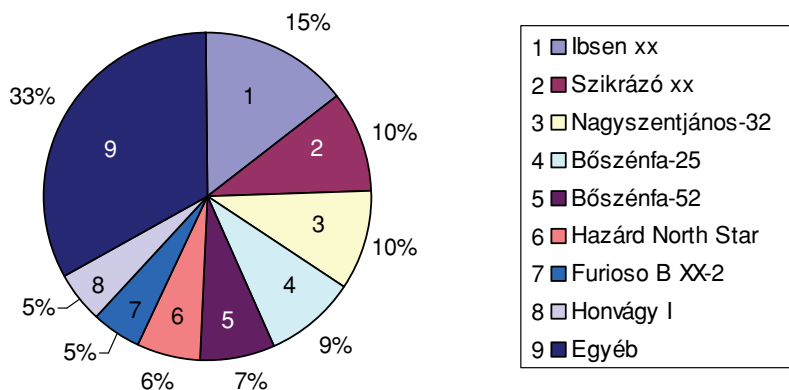

Fig. 1.: Broodmares in the stud according to their sire

Bószénfa-52). Meg kell jegyezni, hogy az egyéb kategóriát kitevő 33% összesen 23 mén után került besorolásra. Ilyen megvilágításba helyezve még inkább meghatározó a 10%-os arányt megközelítő vagy elérő mének szerepe. Hasonló a helyzet a megszületett csikóknál is (2. ábra).

2. ábra: A ménesben született csikók megoszlása apák szerint

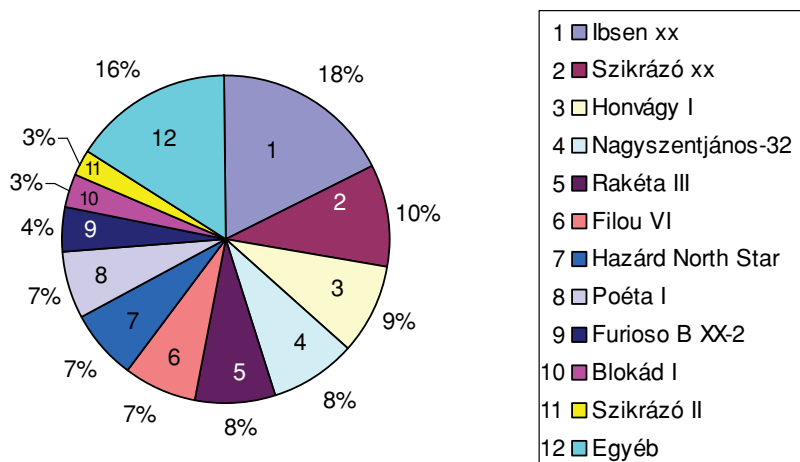

Fig. 2.: Foals were born in the stud according to their sire

A korabeli eredeti dokumentumok adatai alapján megállapítottuk, hogy a 20 nagyszentjánosi családalapító kanca közül 8-nak vannak ma is élő, és a fajtatenyésztő egyesület által nyilvántartott leszármazottai, ezek az 1., 2., 5., 7., 11., 13., 18. és 19. számú családok (1–2. táblázat). A többi család – a fajta továbbvitele szempontjából – gyakorlatilag kihaltnak tekinthető, azaz nem szerepel a fajtatenyésztő egyesület jelenlegi nyilvántartásában. Léteznek azonban olyan egyedek, melyek a nagyszentjánosi ménes állományára visszavezethetők, ám napjainkban a sportlótenyésztést szolgálják, illetve egyesületi kereteken kívül állnak tenyésztésben.

A Nagyszentjánosi Ménes kancacsaládjait teljes részletességgel BAKLER (2008) ismerteti. Gyakorlati jelentősége, illetve aktualitása miatt e helyütt a máig fennmaradt, kisbéri félvér méneskönyvben nyomon követhető élő családok tagjainak tenyész- és sporteredményeire térünk ki, mely – eleven örökségünk részeként – a tenyésztők érdeklődésére tarthat számot.

Az 1. számú kancacsalád

Ez a ménes egyik legeredményesebb kancacsaládja, melybe 7 sorolt törzskanca tartozott. A családból tenyésztési vagy sporteredmények szempontjából a következő egyedeket kell külön kiemelni: *Babér* az iráni sah testőrgárdájába, míg *Sebes* NSZK exportra került eladásra, *Gazember* pedig a területi bajnokság fogatversenyein szerepelt eredményesen. 35 Nagyszentjános Oktáv csikóshátas volt a ménesben és 7 tenyésztő alatt 6 csikót ellett. 43 Nagyszentjános Táltos

könnyűosztályú díjlovaglásban és díjugratásban 120 cm-ig szerzett I–VI. helyezéseket a területi bajnokság fordulóján.

Filou VI Orsolya életteljesítménye egyedülálló: ezidáig 14 tenyészév alatt, 12 csikója született. Az 1986. évi kanca csikói között vannak tenyészmének, törzskancák és sportban eredményes egyedek is. A család továbbvitele szempontjából jelentős *Ígéret Imola* (5 év alatt 5 csikója született), *Bob herceg Boróka* (5 év alatt 5 csikót ellett) és *Blokád Hajnalcsillag* (7 év alatt 6 csikót hozott a világra), melyek tenyészkancaként alkotnak maradandót. *Filou VI Orsolya* tenyészeredményei kapcsán ki kell emelni, hogy 2008-ban 8 fedezőmén leszármazottja van a kisbéri félvér ménkatalógusban: 3062 *Szikrázó I Vihar*, 3246 *Széplak XVI Sámán*, 3366 *Széplak XVI Szenátor* és 4633 *Filou Fidó* közvetlen utódok (a korábban említett 3 kanca mellett!), 4470 *Filou Fesztivál*, 4600 *Szikrázó Fókusz*, 4734 *Széplak Kevély* és 4921 *Széplak Dáriusz* pedig már unokák (4921 *Széplak Dáriusz* a 105 *Filou Napraforgó* révén a 13. kancacsaládba sorolandó.)

A 2. számú kancacsalád

Ezen kancacsalád tagjai között, a 9 sorolt törzskanca mellett, számos eredményes sportló is található. 6 *Nagyszentjános Jelző* 12 tenyészév alatt 12 csikót hozott a világra, melyek 7 különböző apától származtak, 3 közülük kiemelkedő sportló (anyai hajtás). 40 *Nagyszentjános Bálvány* 6 év alatt 6 csikót ellett. 56 *Ibsenlánya Édes* 9 csikót ellett, köztük a ménes két legeredményesebb sportlovát (Igényes, Kaszinó), különböző apáktól. 94 *Ibsenlánya Gőgös* 10 év alatt 9 csikót ellett, továbbá díjugratásban 120 cm-ig, díjlovaglásban könnyűosztályig szerzett II–VI. helyezéseket a területi bajnokság fordulóján. 95 *Szikrázó Hóvirág* díjugratásban 100 cm-en, díjlovaglásban pedig könnyűosztályig szerzett rendszeresen értékes helyezéseket kezdő lovasokkal, ahogy 100 *Szikrázó Huncut* is. *Útitárs* díjugratásban 140 cm-ig, díjlovaglásban pedig középosztályig versenyzett eredményesen (I–VI. hely). Többször indult kitartásos magasugratásban és nyert 170 cm-es eredménnyel, illetve nemzetközi öttusa versenyeken is szerepelt. A már említett *Igényes* a 7 éves lovak tenyészversenyén Kiskunhalason 5. helyezett volt. Díjugratásban 140 cm-ig, díjlovaglásban könnyűosztályig szerzett I–VI. helyezéseket a területi bajnokság fordulóján. Többször állt starthoz puissance-ban, emellett nemzetközi versenyek indulója – megnyerte pl. a mosonmagyaróvári Lajta Kupát. *Kaszinó* könnyűosztályú díjlovaglásban és 120 cm-es díjugratásban szerzett I–VI. helyezéseket a területi bajnokságban.

A 2008-as kisbéri félvér ménkatalógusban 3 fedezőmén származásában található meg a 2. kancacsalád: 2761 *Budaörs Merengő* – 187, 3696 *Fokos Fantom* és 4791 *Fokos Figaró*.

Az 5. számú kancacsalád

A kancacsalád, a ménes fennállása alatt 7 sorolt törzskancával büszkélkedhetett. 88 *Szikrázó II Jázmin* 120 cm-ig versenyzett díjugratásban és szerzett III–VI. helyezéseket a területi bajnokságban. 59 *Ibsenlánya Furcsa* 9 év alatt 8 csikót ellett, emellett fogatversenyek sikeres résztvevője volt. *Gyáva* és *Komornyik* évekig dolgozott a győri lovasiskolában.

A családot továbbvivő *Rakéta III Nápolynak* 6 tenyészév alatt 5 csikója született.

A 7. számú kancacsalád

A 7. sz. kancacsalád – hasonlóan a további négyhez – az előzőekhez képest kevesebb sorolt törzskancát adott (2. táblázat) és a mai utódok száma is kevesebb. A ménes értékes egyedei voltak 46 *Hazard North Star Darázs* (fogathajtásban szerzett III–IV. helyezéseket a területi bajnokságban), 2 *Nagyszentjános Gálya* (5 év alatt 5 csikót ellett), valamint *Avar* és *Unikum* (a győri lovasiskolában dolgoztak).

3385 *Ozora II Gyarló* és 4316 *Ozora II Újonc* kisbéri félvér fedezőmének erre a családra vezethetők vissza.

A 11. számú kancacsalád

A kancacsalád egyedei a tenyésztés mellett többségében a területi bajnokság fogatversenyein szerepeltek, bár 52 *Blokád I Csókos* emellett könnyűosztályú díjlovagló versenyeken szerzett III–IV. helyezéseket fiatal versenyzőkkel. 23 *Sokorópátka Orkán* 5 év alatt 5 csikót ellett, 72 *Szikrázó Gyöngyszemnek* pedig 6 év alatt 5 csikója született.

A család a *Királyrét I Mónika* révén él.

A 13. számú kancacsalád

Tagjai közül a maga korában ismert ló volt *Kényes*, mert a területi bajnokság fordulóiban díjugratásban 120 cm-ig, díjlovaglásban pedig könnyűosztályban szerzett éveken át fiatal versenyzőkkel I–VI. helyezéseket. 57 *Ibsenlánya Ekszer* 9 év alatt 8 csikót ellett, 69 *Ibsenlánya Guriga* 6 év alatt 5 csikót hozott a világra, míg 105 *Filou VI Napraforgónak* 6 év alatt 6 csikója született. Ez utóbbi kanca három generációval későbbi leszármazottja a 4921 *Széplak Dáriusz* fedezőmén, melynek származásában apai oldalról Filou VI Orsolya révén kapcsolódik össze a nagyszentjánosi 13. és 1. kancacsalád.

A 18. számú kancacsalád

Ennek a kancacsaládnak jelentős egyede volt a 63 *Tarnavölgye Szibill*. A törzskanca 8 tenyészév alatt 7 csikónak adott életet, majd díjugratásban versenyzett évekig a Tatai Lovas Klub színeiben.

A *Rakéta III Rezgő* révén él ma a család.

A 19. számú kancacsalád

A szintén kis létszámú, a 18. kancacsaládhoz hasonlóan csupán 3 sorolt törzskancával rendelkező 19. sz. kancacsalád tagjai közül 61 *Kóny Széplak* 11 tenyészév alatt 11 csikónak adott életet, továbbá II–VI. helyezéseket szerzett a területi fogathajtó bajnokság fordulóiban. *Kengyel* 120 cm-ig szerzett III–V. helyezéseket díjugratásban.

3449 *Széplak Mécses* kisbéri fedezőmén ebbe a családba tartozik.

Az állomány tenyész- és sporteredményeit értékelve megállapítható, hogy a ménes kancáinak jelentős tulajdonsága volt a kitűnő szaporaság. Sok törzskanca 10–12 évig is tenyésztésben volt és minden évben egészséges csikót hozott a világra, miközben a gazdaságban fogatos munkát végzett. A ménes egyedei sportteljesítményükben – az akkor is szűkösnek számító körülmények ismeretében – megelőzték korukat. A területi versenyeken – mosonmagyaróvári, bábolnai, nagycenki résztvevők között – szép eredményeket értek el, illetve értékes helyezéseket szereztek országos – és néha nemzetközi – versenyeken is, mindezt amatőr, illetve sok esetben fiatal lovasokkal/hajtókkal. Kiemelendő, hogy a lovak mennyire sokoldalúak voltak. Nem volt ritka, hogy egyik hétvégén díjugratásban (puissance-ban akár 170 cm-ig is!) versenyeztek, míg a következő hétvégén díjlovaglásban vagy fogathajtásban álltak starthoz éveken át olyan – különböző tudásszintű – lovasokkal/hajtókkal, akik nem főfoglalkozásként űzték a lovassportot! Hétköznapi pedig ifjúsági lovasoknak, lelkes tanulni vágyó fiataloknak nyújtottak gyakorlási lehetőséget, tehát jellemzőjük volt a könnyű kezelhetőség is. Fontos értékmérőjük volt a keménység, azaz a megfelelő szervezeti szilárdság, hiszen többségük hosszú éveken át sportolt, illetve szolgált a tenyésztést. E tulajdonságok mindegyikét elvárjuk mai lovainktól is, legyen szó akár szabadidős célokból tartott lóról, akár a szakági versenyeken résztvevő egyedről. A fajtára vonatkozóan ezen tulajdonságokat emeli ki *Ócsag* (1989), *Mihók és mtsai* (2001), *Pataki* (2003), *Pongrácz* (2003) és *Novotni* (2003, 2005ab), de jóval korábban *Wrangel* (1893), *Tóth* (1928) és *Hámori* (1934) is.

KÖVETKEZTETÉS ÉS JAVASLATOK

A kiséri félvér fajtában ma meghatározó állománnyal rendelkező tenyésztők a ménes 1989-ben történő felszámolásakor merítették a forrásból és áldozatos munkájuknak köszönhetően a 20 kancacsaládból 8 ma is él. A leszármazottak száma a fajtatenyésztő egyesület nyilvántartása alapján napjainkban mintegy 130 egyedre tehető, melyből közel 60 kanca, illetve 14 tenyészmén járul hozzá a mai kiséri félvér állományhoz.

A kiséri félvér csak akkor őrizheti meg önállóságát, magyar sajátosságát, ha megtartják hagyományos tenyésztési elveit, de ezzel együtt csak akkor lehet sikeres fajta, ha megfelel a mai kor, a piac követelményeinek is. A fajta egyedeinek szilárd szervezetűnek, acélosnak, nagy vitalitásúnak kell lenni – mint amilyen volt is. A fajta jó hírét megalapozó tulajdonságok megtartása és fejlesztése mellett javítani kell a sportcélú használathoz szükséges tulajdonságokat, így a mozgást és az ugróképességet. Ugyanakkor a piac talán még a nagy teljesítményűnél is jobban keresi a nem lovasigényes, megbízható, feltétlen munkakészségű lovat. Emellett legyen jószándékú, könnyen kezelhető és minél több irányban használható, amilyenek a Nagyszentjánosi Ménes egyedei is voltak. A világban megfigyelhető tendenciák azt sugallják, hogy az egyediséget, a különállóságot (legyen az genetikai vagy fenotípusos) nem szabad feladni. A piac a különlegeset keresi. Azt, amiből kevés van.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönetünket fejezzük ki a munka során nyújtott szíves segítségért Pozsgai Mihály úrnak, a Nagyszentjánosi Állami Gazdaság nyugalmazott igazgatóhelyettesének, valamint Némethy Tamás† úrnak, a Győri Lovasiskola egykori vezetőjének. A méneskönyvi adatok pontosítása Janászik Andrea tenyésztésvezető aktív közreműködése nélkül nem történhetett volna meg. Hálásan köszönjük Hajba Nándor úrnak, a Tenyésztői Bizottság tagjának, Mihók Sándor professzor úrnak, valamint dr. Pataki Balázs úrnak, a Tenyésztői Bizottság elnökének segítő tanácsait és jobbító szándékú észrevételeit. Támogató biztatásáért köszönetünket fejezzük ki Mátyás István úrnak, a Kisbéri és Gidrán Lótenyésztő Országos Egyesület elnökének, valamint Novotni Péter úrnak, az egyesület ügyvezetőjének.

SZAKIRODALMI JEGYZÉK

- Bakler, M. (2008): A kisbéri tenyészirányt követő nagyszentjánosi ménes kancacsaládjai, különös tekintettel a tenyész- és sporteredményekre. Diplomamunka. Mosonmagyaróvár
- Bakler, M. – Pongrácz, L. (2007): A családtenyésztés okszerűen. Magyar Állattenyésztők Lapja. 2007/2. 8–9.
- Bodó, I. (1991): A géntartalékok védelme az állattenyésztésben. Akadémiai doktori értekezés. Budapest
- Bodó, I. (2001): Eleven Örökség – Régi Magyar Háziállatok. Agroinform Kiadó, Budapest
- Bodó, I. (2002): A magyar lófajták értéke az európai lófajták között. A magyar lótenyésztés az EU csatlakozás tükrében – Országos Konferencia, Bábolna, 55–61.
- Bodó, I. – Hecker, W. (szerk.) (1992): Lótenyésztők kézikönyve. Mezőgazda Kiadó. Budapest
- Demeter, J. (2002): A nemzeti tenyésztés és szervezeti keretei. Állattenyésztés és Takarmányozás. 51. (5) 499–514.
- Dohy, J. (1979): Állattenyésztési genetika. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest
- Döhrmann, H. (1922): Lótenyésztés II. Pátria, Budapest
- Hámori, D. (1934): A kisbéri ménes kancacsaládjainak eredete. Szent György Képes Sportlap. X. 6. 116–119.
- Hecker, W. (2002): A magyar ló szerepe a lovas és versenysportban. A magyar lótenyésztés az EU csatlakozás tükrében – Országos Konferencia, Bábolna, 41–54.
- Horn, P. (2002): Nemzetközi integráció és nemzeti identitás az állattenyésztésben. Állattenyésztés és Takarmányozás. 51. 5. 451–457.
- Jónás, M. (2005): A kancacsaládok kialakulása és jelentősége a kisbéri fajtában. Diplomamunka. Kaposvári Egyetem
- Kovácsy, B. – Monostori, K. (1892): A ló és tenyésztése. Koczányi és Vitéz. Kassa
- Mihók, S. szerk. (2000): Kincsünk a magyar ló. Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum. Debrecen
- Mihók, S. (2002a): A magyar fajták fennmaradásának szükségessége és esélyei a nemzetközi integrációban. Állattenyésztés és Takarmányozás. 51. 5. 458–471.
- Mihók, S. (2002b): Tenyésztési módszerek a hagyományos magyar lófajták kialakításában és fenntartásában. A magyar lótenyésztés az EU csatlakozás tükrében – Országos Konferencia. Bábolna. 62–69.
- Mihók, S. – Pataki, B. – Kalm, E. – Ernst, J. (2001): Ló és számár. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- Németh, Cs. (2002): Lótenyésztésünk helyzete, fejlődési ütemét meghatározó tényezők. A magyar lótenyésztés az EU csatlakozás tükrében – Országos Konferencia, Bábolna, 80–84.
- Novotni, P. (2003): Másfél évszázados fajta. Lovas Élet Évszakok, Ősz
- Novotni, P. (2005a): Kisbéri lovak a fogatsportban. LovasÉlet, VII/11. 48–49.
- Novotni, P. (2005b): Kisbéri lovak a sportban. LovasÉlet, VII/6. 20–22.
- Ócsag, I. (1989): A kisbéri félvér. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Pataki, B. (1997): A kancacsaládok jelentősége az egyes fajták genotípusának megőrzésében. Nemzetközi Lótenyésztési Tanácskozás. Debrecen, 229–239.

- Pataki, B.* (2003): A kisbéri-félvér ma. *Lovas Nemzet*. IX. 9. 34–35.
- Pongrácz, L.* (2003): A kisbéri félvér: egy sokoldalú lófajta. *Lovas Nemzet*. IX. 10. 40–42.
- Pongrácz, L.* (2005): A ló tenyésztése és genetikája. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest
- Szabó, F. – Sebestyén, S. – Kovács, J. – Kukovics, S. – Jávör, A.* (2002): Világfajták szerepe a tömeges minőségi árutermelésben. *Állattenyésztés és Takarmányozás*. 51. 5. 472–498.
- Tóth, J.* (1928): Adatok a kisbéri angol félvér ló tenyésztéséhez. Állatorvosdoktori értekezés. Budapest
- Vajda, L.* (2002): A magyar állattenyésztés kilátásai az egységesülő piac szorításában. *Állattenyésztés és Takarmányozás*. 51. 5. 515–520.
- Wrangel, C. G.* (1893): *Ungarns Pferdezzucht in Wort und Bild I.* Verlag von Schickhard und Ebner, Stuttgart
- A méneskönyvben és előtörzskönyvben nyilvántartott kancák 2006, 2007, 2008: Kisbéri és Gidrán Lótenyésztő Országos Egyesület, Budapest
- Kisbéri-félvér Méneskönyv (2003): Kisbéri-félvér Lótenyésztő Egyesület, Budapest
- Ménkatalógus 2002–2008.

Érkezett: 2008. augusztus

A szerzők címe: Bakler, M. – Pongrácz, L.

Authors' address: Nyugat-Magyarországi Egyetem Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar
University of West Hungary Faculty of Agricultural and Food Sciences
H-9200 Mosonmagyaróvár
Vár 4.